

Стереотип як перешкода правосуддю та його вплив на суддю під час розгляду кримінального провадження

Дар'я Барбаш *

* Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7814-9620>, e-mail: d.barbash@khai.edu

DOI: 10.32353/khrife.3.2023.08 УДК 343.98

Надійшло 04.09.2023 / Рецензовано 06.09.2023 / Прийнято до друку 07.09.2023 /
Доступно онлайн 29.09.2023

Розгляд суддею кримінальних справ тісно пов'язаний зі становленням внутрішнього переконання, на яке своєю чергою впливає безліч чинників, зокрема внутрішніх психологічних. Одним із них є явище стереотипізації, притаманне кожній особі як складник соціальної природи людини. Метою цієї статті є аналіз явища стереотипу, його історичного розвитку й дослідження впливу процесу стереотипізації на суддю під час розгляду кримінальних справ. Для досягнення поставленої мети обрано системний підхід із загальнонаукових і спеціальних наукових методів, найуживаніші поміж яких: історико-правовий, формально-юридичний та системно-структурний. Проаналізовано також значення явища стереотипу для суспільства загалом та окремої особи зокрема, його вплив на внутрішнє сприйняття суддею особи підсудного й обставин справи, а також на оцінку доказів у кримінальному провадженні. Досліджено вплив на особу судді різних видів стереотипів щодо притягнутої до кримінальної відповідальності особи (залежно від її гендеру, раси або національності), расової упередженості під час розгляду кримінальних справ (залежно від типу злочину). Доведено, що укорінений стереотип здатний впливати на становлення внутрішнього переконання судді, отже, і на оцінку доказів за справою, винесення рішення щодо винуватості (невинуватості) особи, визначення міри покарання тощо. Акцентовано, що стереотипізація під час здійснення суддею правосуддя за кримінальними справами негативно впливає на неупередженість судді й може спровокувати дискримінацію сторін кримінального провадження, що є неприпустимим.

Ключові слова: стереотип; стереотипізація; стигматизація; гендерний стереотип; кримінальний процес; судовий розгляд; дискримінація сторін кримінального провадження.

Постановка наукової проблеми

Забезпечення права на справедливий суд невід'ємне від недопущення будь-якого вияву дискримінації під час судового розгляду. Отже, цілком закономірно, що суддя під час здійснення своїх професійних обов'язків має відповідати критеріям незалежності, безсторонності й неупередженості. Оскільки суддя як особа є частиною соціуму, то він (вона), як і будь-яка інша людина, має певні сформовані стереотипи, що утворилися в результаті процесу життєдіяльності, на основі набутого власного або суспільного досвіду.

Зважаючи на те, що під час судового розгляду кримінального провадження суддя (окрім іншого) вивчає особу підсудного (це сприяє формуванню внутрішнього переконання), постає питання про можливість впливу на особу судді певних сформованих стереотипів щодо окремої соціальної групи.

У вітчизняній спеціальній літературі подібний вплив майже не розглянуто, натомість західні науковці вже наприкінці ХХ ст. провели кілька масштабних емпіричних досліджень, за результатами яких з'ясували залежність визнання підсудних винними та призначеного їм покарання від сформованого в судді або присяжних стереотипу

щодо конкретної соціальної групи. Відсутність національних фундаментальних досліджень впливу стереотипу на внутрішню оцінку¹ суддею обставин кримінального провадження перешкоджає виявленню чинників такого негативного впливу й розробленню ефективних засобів із його нівелювання. Викладене свідчить про актуальність порушеної проблеми для здійснення неупередженого правосуддя в Україні.

Аналіз явища стереотипу, причин його виникнення та впливу на оцінку суддею особи обвинуваченого й доказів за справою, становлення внутрішнього переконання щодо винуватості (невинуватості) підсудного та визначення міри покарання сприятиме забезпеченню неупередженості національної судової системи (завдяки зменшенню рівня дискримінації та поліпшенню якості здійснення правосуддя), отже, підвищуватиме довіру громадськості до системи національних судів.

Мета статті

Проаналізувати явище стереотипу та виявити його негативний вплив на оцінку суддею особи обвинуваченого й обставин справи та доказів за кримінальним провадженням, а також на формування внутрішнього переконання

---

1 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— *Ред.*

судді про винуватість (невинуватість) особи і визначення міри покарання.

Методи дослідження

Зважаючи на особливості поставленої мети, обрано системний підхід із загальнонаукових і спеціальних наукових методів дослідження: *історико-правовий* (сприяв ретроспективному аналізу формування явища стереотипу й динаміки його впливу на суд під час розгляду кримінальних справ); *системно-структурний* (використано для системного розгляду явища стереотипу як чинника впливу на становлення внутрішнього переконання); *формально-юридичний* (став підґрунтям для розкриття певних юридичних понять); *порівняльно-правовий* (допоміг у порівнянні міжнародних і національних правових норм, які закріплюють принцип справедливого та неупередженого судового розгляду, вигоди до безсторонності особи судді).

Застосування названих методів сприяло місткості, обґрунтованості й лаконічності наукових висновків і пропозицій цього наукового дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Явище стереотипу аналізували такі вітчизняні науковці: О. Блинова ²; Т. Семашко ³; О. Химович ⁴; В. Полторац, Я. Зоська й А. Стадник ⁵; Л. Шевченко зі співавторами ⁶ та ін. Щоправда, вони досліджували лише окремі питання його впливу на соціум, масову свідомість або становлення світоглядних орієнтирів окремої особистості. Натомість іноземці присвятили свої наукові розвідки питанням впливу явища стереотипу на внутрішнє переконання судді під час здійснення ним (нею) правосуддя у кримінальних справах, зокрема: L. T. Sweeney і C. Haney ⁷, H. M. Kleider зі співавторами ⁸, S. Cusack ⁹, C. L. Ridgeway

- 2 Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8). С. 58–70. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/712/%D0%91%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%203%20%282015%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 26.08.2023).
- 3 Семашко Т. Мовна свідомість, мовна картина світу та стереотипи як сценарій їх взаємодії. *Теоретична і дидактична філологія*. 2023. Вип. 36. С. 187–200. DOI: 10.31470/2309-15-17-2023-187-200 (дата звернення: 26.08.2023).
- 4 Химович О. С. Основні теоретичні концепції у вивченні стереотипів. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2018. Вип. 12. С. 145–154. DOI: 10.30970/vso.2018.12.17 (дата звернення: 26.08.2023).
- 5 Полторац В. А., Зоська Я. В., Стадник А. Г. Соціальні стереотипи і громадська думка: проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 27. С. 115–122. DOI: 10.32837/apfs.v0i27.931 (дата звернення: 26.08.2023).
- 6 Шевченко Л. О., Кобікова Ю. В., Ламаш І. В., Форотинська О. В. та ін. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях : навч. посіб. Київ, 2015. 148 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/1b6b28a8-cdc9-4644-9c80-a7e99d13b9c5> (дата звернення: 26.08.2023).
- 7 Sweeney L. T., Haney C. The Influence of Race on Sentencing: A Meta-Analytic Review of Experimental Studies. *Behavioral Sciences & the Law*. 2006. Vol. 10. Is. 2. Pp. 179–195. DOI: 10.1002/bsl.2370100204 (дата звернення: 26.08.2023).
- 8 Kleider H. M., Knuycky L. R., Cavrak S. E. Deciding the Fate of Others: The Cognitive Underpinnings of Racially Biased Juror Decision Making. *The Journal of 256 General Psychology*. 2012. Vol. 139. Is. 3. Pp. 175–193. DOI: 10.1080/00221309.2012.686462 (дата звернення: 26.08.2023).
- 9 Cusack S. Gender Stereotyping as a Human Rights Violation : Research Report. 2013. 71 p. URL: <https://www.esem.org.mk/pdf/Najznachajni%20vesti/2014/3/Cusack.pdf> (дата звернення: 26.08.2023).

і D. Diekema¹⁰, L. Nyquist і J. T. Spence¹¹, L. Ellison і V. E. Munro¹², B. M. McKimmie зі співавторами¹³, M. Sunnafrank і N. E. Fontes¹⁴, C. S. Jones і M. F. Kaplan¹⁵.

Викладення основного матеріалу дослідження

Право на справедливий суд є одним із найважливіших прав людини в сучасному демократичному суспільстві й передбачено як міжнародними, так і національними нормативно-правовими актами. У ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право особи на справедливий суд обумовлено так: «Кожна має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим за-

коном»¹⁶. Оскільки це право гарантовано, зокрема, «незалежним і безстороннім судом», то такий суд має бути цілком неупередженим щодо особи обвинуваченого.

До того ж у Бангалорських принципах поведінки суддів, 2006 р. схвалених Економічною та Соціальною Радою ООН, акцентовано увагу на тому, що «незалежність та неупередженість судових органів має велике значення для виконання судами своєї ролі з підтримки конституціоналізму та правопорядку»¹⁷, тож судді мають уникати коментарів, які можуть перешкодити неупередженому розгляду справи (п. 2.4)¹⁸, і/або дій, несумісних із неупередженістю та незалежністю судових органів (п. 4.6)¹⁹. Водночас закріплено принцип об'єктивності: «При виконанні своїх обов'язків суддя вільний від

- 10 Ridgeway C. L., Diekema D. Are Gender Differences Status Differences? / Gender, Interaction and Inequality ; ed. C. L. Ridgeway. New York, 1992. Pp. 157–180. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4757-2199-7_7 (дата звернення: 26.08.2023).
- 11 Nyquist L. V., Spence J. T. Effects of dispositional dominance and sex role expectations on leadership behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1986. Vol. 50. Is. 1. Pp. 87–93. DOI: 10.1037/0022-3514.50.1.87 (дата звернення: 26.08.2023).
- 12 Ellison L., Munro V. E. A Stranger in the Bushes, or an Elephant in the Room? Critical Reflections Upon Received Rape Myth Wisdom in the Context of a Mock Jury Study. *New Criminal Law Review*. 2010. Vol. 13. No. 4. Pp. 781–801. DOI: 10.1525/nclr.2010.13.4.781 (дата звернення: 26.08.2023).
- 13 McKimmie B. M., Masser B. M., Bongiorno R. What Counts as Rape? The Effect of Offense Prototypes, Victim Stereotypes, and Participant Gender on How the Complainant and Defendant are Perceived. *Journal of Interpersonal Violence*. 2014. Vol. 29. Is. 12. Pp. 2273–2303. DOI: 10.1177/0886260513518843 (дата звернення: 26.08.2023).
- 14 Sunnafrank M., Fontes N. E. General and crime related racial stereotypes and influence on juridic decisions. *Cornell Journal of Social Relations*. 1983. Vol. 17. Is. 1. Pp. 1–15. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1984-20492-001> (дата звернення: 26.08.2023).
- 15 Jones C. S., Kaplan M. F. The Effects of Racially Stereotypical Crimes on Juror Decision-Making and Information-Processing Strategies. *Basic and Applied Social Psychology*. 2003. Vol. 25. Is. 1. Pp. 1–13. DOI: 10.1207/S15324834BASP2501_1 (дата звернення: 26.08.2023).
- 16 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р.; ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.08.2023).
- 17 Бангалорські принципи поведінки суддів : від 19.05.2006 р.; схвал. резолюц. Економ. та Соц. Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 26.08.2023).
- 18 Там само.
- 19 Там само.

будь-яких схильностей, упередженості чи забобонів» (п. 2.1)²⁰.

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — КПК України) гарантовано «право на справедливий розгляд та вирішення справи <...> незалежним і неупередженим судом» (ч. 1 ст. 21)²¹, що сприяє реалізації одного з наріжних завдань кримінального провадження: «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» (ст. 2)²².

Сучасна модель судової системи не припускає будь-якої дискримінації: норми чинних процесуальних кодексів мають приписи щодо недопущення такого явища під час розгляду справ судом. КПК України не є винятком і містить такі засади рівності перед законом і судом: «Не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками» (ч. 1 ст. 10)²³.

А втім, чи справді під час розгляду кримінального провадження в суді сторони не зазнають із боку суду дискримінації, яка ґрунтується на сформованих у суспільстві (частиною якого суддя є як окремих індивід) стереотипах і не може існувати поза його межами?

За Академічним тлумачним словником української мови стереотип — це:

«1. друк. Пластина, плита із металу, гуми або пластмаси з точним відтворенням друкарського набору, що дає можливість водночас друкувати на кількох машинах, в різних місцях і т. ін. <...>

2. перев. із сл. динамічний, мед. Синтезуюча діяльність головного мозку людини й вищих тварин, яка полягає в об'єднанні в єдину складну динамічну систему умовних рефлексів, що виробляються в результаті неодноразового повторення певних подразників через сталі проміжки часу. <...>

3. перен. Те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності»²⁴.

Наведені тлумачення дають базове уявлення про сутність процесу стереотипізації та притаманний людству феномен стереотипу. На початку ХХ ст. цей феномен став предметом багатьох досліджень.

Так, *W. Lippmann* у книзі «Суспільна думка» (1922) уперше запропонував термін «стереотип» у звичному для нас значенні. Він уважав стереотип вибірко-вим, неточним і спрощеним способом сприйняття дійсності, що спричиняє виникнення забобонів. Учений зауважував, що «найтонші й найпоширеніші механізми впливу — це ті, що створюють і підтримують репертуар стереотипів. Нам розповідають про світ до того, як ми його побачимо. Ми здобуємо уявлення про більшість речей до того, як безпосередньо знайомимось із ними. І якщо зобута нами освіта не допомагає нам чітко

20 Бангалорські принципи ... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 26.08.2023).

21 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

22 Там само.

23 Там само.

24 Академічний тлумачний словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970—1980. Т. 9. 1978. С. 689. URL: <http://sum.in.ua/s/sterotyp> (дата звернення: 26.08.2023).

усвідомити наявність цих упереджень, то саме вони керують процесом прийняття»²⁵ [Тут і далі переклад українською мій. — Прим. авт.]. W. Lippmann називає стереотипи «упорядкованою, більшою або меншою мірою несуперечливою картиною світу, у якій зручно розташувалися наші звички, смаки, здібності, задоволення та надії. Стереотипна картина світу може бути неповною, але це картина можливого світу, до якого ми пристосувалися»²⁶.

У результаті багаторічних досліджень феномен стереотипу набув ознак необхідного природного когнітивного процесу, який (завдяки суспільному досвіду) допомагає швидко категоризувати соціальне становище іншого індивіда. Водночас це може спричинити формування забобон, наприклад, стійкого негативного судження про групу індивідів залежно від кольору шкіри, раси, нації, гендеру, віросповідання, роду діяльності, матеріального становища та ін.

Своєю чергою забобони є однією із причин упередженості, що тягне за собою дискримінацію у вигляді засудження іншої людини винятково через її належність до певної групи.

Якщо розглядати явище стереотипу в контексті впливу на суддю, то слід констатувати реальну небезпеку такого феномена для об'єктивного, справедливого й неупередженого розгляду ним (нею) кримінальних справ, адже стереотип прямо впливає на становлення внутрішнього переконання, за допомо-

гою якого суддя оцінює докази, а це, зі свого боку, позначається на результаті прийняття ним (нею) остаточного рішення за справою.

Внутрішнє переконання судді складає суб'єктивну частину його (її) діяльності, що втілюється в об'єктивно ухвалених ним (нею) рішеннях за справою та під час дослідження судом обставин справи. Внутрішнє переконання судді базується на його (її) правосвідомості та світогляді, що є системою правових принципів, ідей, теорій, доктрин і конвенцій,— як результат теоретичного, раціонального аналізу, відображення правової дійсності на основі дослідження закономірностей виникнення, становлення, функціонування й розвитку права²⁷.

Важливе значення для розкриття ролі внутрішнього переконання судді під час оцінювання доказів має психологічний аспект. Переконання судді у психологічному аспекті характеризується впевненістю у правильності ухваленого за справою рішення (заснованого на дослідженні зібраних доказів у їхній повноті й сукупності за неодмінного дотримання вимог закону) і почуттям довіри до свого висновку з позицій його відповідності закону, меті й завданням правосуддя²⁸.

Ураховуючи неабиякий вплив на формування внутрішнього переконання судді його (її) світогляду, можна припустити, що сформований у процесі

25 Lippmann W. Public Opinion / with a new introduction by M. CurtIs. Transaction Publishers, New Brunswick (U. S. A.) and London (U. K.), 1998. 233 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf (дата звернення: 26.08.2023).

26 Ibid.

27 Мелех Л. В. Проблеми оцінки доказів у процесі доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 166—177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_4_21 (дата звернення: 26.08.2023).

28 Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250—258. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23307/45-Drozdyovych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.08.2023).

життєдіяльності негативний стереотип також може суттєво вплинути на суддівське переконання.

Так, під час розгляду кримінального провадження щодо особи, яка підпадає під певний сформований у судді стереотип, відбувається процес стигматизації (із грец. στίγμα — ярлик, тавро). На відміну від реального фізичного таврування, така стигматизація може означати навішування соціальних ярликів. У цьому розумінні стигматизація — це асоціація певної якості (здебільшого негативно забарвленої) із конкретною людиною або групою людей, хоча насправді такий зв'язок відсутній і/або недоведений. Стигматизація є складником багатьох стереотипів і призводить до дискримінації²⁹.

У багатьох іноземних дописах зауважено, зокрема, що раса є тією важливою індивідуальною відмінністю, яка безпосередньо впливає на винесення остаточного рішення за кримінальною справою. Так, деякі дослідження підтвердили частішу підсудність і суворіші покарання щодо чорношкірих порівняно з білошкірими. *L. T. Sweeney та C. Haney*³⁰ в одному з перших метааналізів виявили вплив раси на ухвалення вердикту судом присяжних. Науковці проаналізували 14 судових процесів, у яких брали участь 2836 білошкірих присяжних: у середньому вони виносили довші вирoki чорношкірим підсудним порівняно з білошкірими підсудними.

Згодом *H. M. Kleider* зі співавторами³¹ виявили, що, коли ймовірність засудження або виправдання обвинуваченого однаково висока (отже, справа

є складною та неоднозначною), присяжні, які мають упереджене расове ставлення й високе когнітивне навантаження, більш схильні до винесення суворіших рішень чорношкірим обвинуваченим, аніж білошкірим. Високим рівнем упередженості зумовлено також вищі оцінки впевненості у винесенні вердикту чорношкірим підсудним у разі, коли справа виявлялася складною.

Зважаючи на згадані дослідження, слід констатувати: судді та присяжні (як частини соціуму із порівняно однаковою вірогідністю набуття певних стереотипів) мають конкретні расові настанови, які формують відповідні расові упередження, що виявляються в залі суду під час розгляду кримінальних справ.

Для наочного прикладу формування в соціумі негативного стереотипу щодо певної групи людей розглянемо кримінальне провадження за результатами резонансного ДТП на проспекті Науки в місті Харків (Україна) у 2020 р., під час якого водій автомобіля *Volkswagen* збив чотирьох людей на островці безпеки. За даними слідства, автівкою кермував громадянин Республіки Ємен, однак мас-медіа, не дочекавшись офіційної заяви правоохоронних органів, поширили у заголовках своїх видань і соцмереж хибну інформацію про походження водія-іноземця (Єгипет замість Ємен) — винуватця ДТП. Заступник голови МВС України Антон Геращенко, реагуючи на це ДТП, оприлюднив у соцмережах інформацію про те, що деякі іноземні студенти приїжджають до України не навчатися, а придбати диплом і розважитися. До того ж цей допис містив

29 Шевченко Л. О., Кобікова Ю. В., Ламаш І. В., Форотинська О. В. та ін. Зазнач. твір. С. 96. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/1b6b28a8-cdc9-4644-9c80-a7e99d13b9c5> (дата звернення: 26.08.2023).

30 Sweeney L. T., Haney C. Op. cit. DOI: 10.1002/bsl.2370100204 (дата звернення: 26.08.2023).

31 Kleider H. M., Knuycky L. R., Cavrak S. E. Op. cit. DOI: 10.1080/00221309.2012.686462 (дата звернення: 26.08.2023).

таке твердження про причину цього ДТП: «Такий ось іноземний “студент”, якому, як і тисячам інших, були за хабарі видані дозволи на перебування в Україні та за хабарі ставилися заліки й іспити викладачами різних ВНЗ»³².

У цьому разі слід констатувати, що негативний стереотип щодо іммігрантів першими формують засоби масової інформації. Вияви нетерпимості до іммігрантів у мас-медіа стали поганою звичкою, до якої вдаються не тільки маловідомі, а й популярні видання та телеканали, що позиціонують себе як демократичні й ліберальні, послуговуючись термінами на кшталт «кавказька мафія», «злочини осіб циганської національності», «азіатські злочинні угруповання» тощо. У гонитві за збільшенням аудиторії журналісти й редактори часто ігнорують наріжні норми професійної етики та розмовляють із суспільством мовою з очевидними ознаками ворожечі, доволі часто публікують матеріали, які завуальовано спричиняють неприємне ставлення до іноземців, провокують громадськість і владу на дискримінацію: унаслідок цього і пересічний громадянин, і чиновник вірять, що іммігранти є потенційною загрозою, тож деякі обмеження їхніх прав — на користь як кожному окремому українцеві, так і суспільству загалом³³.

З огляду на викладене, цілком очікуваним наслідком цієї «рейтингової» інформації став певний стереотип студента-іноземця в очах містян: приїхали вчитися за хабар і так само за хабар от-

римують оцінки, нахабно порушують українські закони, загрожуючи життю і здоров'ю оточуючих.

Окремо слід зауважити, що перші публікації й дописи містили інформацію тільки про водія-іноземця, хоча за вироком суду покарання призначено двом кермувальникам — громадянину України, який рухався в попутному напрямку та хотів змінити смугу, і громадянину Ємена, який їхав зі швидкістю 110 км/год і намагався запобігти зіткненню з першим водієм, унаслідок чого і сталася ДТП. Ми проаналізували 6 резонансних ДТП із загибеллю людей, що сталися в місті Харків за період 2016—2021 рр. Із них тільки одне сталось з вини іноземця, проте саме воно спричинило суспільну думку — негативний стереотип про студентів-іноземців.

Натомість набутий суддею стереотип здатний негативно позначитися на неупередженості судді щодо особи підсудного, особливо якщо обвинувачення підпадає під типаж стереотипу. Такими типажми можуть бути обвинувачення, наприклад, іноземних студентів у порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 Кримінального кодексу України, далі — *КК України*)³⁴, зокрема, у стані алкогольного сп'яніння (ст. 286¹ КК України)³⁵, ромів — у незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні або збуті наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

32 Антон Герашченко / Facebook : веб-сайт. 07.11.2020. URL: <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/posts/3458748420878647> (дата звернення: 26.08.2023).

33 Прібіткова Н. О. Характеристика основних факторів поширення расизму та ксенофобії як фонових для злочинності явищ в Україні. *Право і безпека*. 2016. № 2 (61). С. 88—93. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/68e5d281-4d15-4c6c-9805-32c741dbaf70> (дата звернення: 26.08.2023).

34 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

35 Там само.

(ст. 307 КК України)³⁶, у шахрайстві (ст. 190 КК України)³⁷ та ін.

Згадане явище добре відомо сучасній науці: *M. Sunnafrank* і *N. E. Fontes*³⁸ 1983 р. дослідили схильність людей асоціювати певні злочини з чорношкірими або білошкірими злочинцями. Учасники експерименту мали співвіднести кожну із фотографій п'яти чорношкірих і п'яти білошкірих підсудних зі злочином, який, на їхню думку, скоїв кожний обвинувачений. Учасники експерименту пов'язали певні злочини з певною расою: вони частіше приписували чорношкірим злочинцям пограбування, викрадення автівки, напад на поліцейського й домагання, тоді як білошкірим — зґвалтування, підроблення грошей, розбещення дітей, розкрадання та шахрайство; водночас для ненавмисного вбивства раса злочинця суттєвого значення не мала. Це спонукало науковців провести другий експеримент: з'ясувати, як расова належність людини впливає на оцінку її винуватості в разі відсутності стереотипу злочину. Результати засвідчили відсутність різниці в частоті винесення обвинувальних і виправдувальних вердиктів між білошкірими й чорношкірими обвинуваченими³⁹. Отже, це дослідження з'ясувало: стереотипність злочину щодо раси підсудного може впливати на рішення присяжних сильніше, ніж раса підсудного сама собою.

Двадцять років потому (2003) *C. S. Jones* і *M. F. Kaplan*⁴⁰ виявили ефект конгруентності (узгодженості) між расою

належністю обвинувачених і видами злочинів: у справах про розкрадання присяжні винесли більше обвинувальних вироків білошкірим підсудним, до того ж були більш упевненими та суворими у своїх рішеннях щодо них, аніж щодо чорношкірих підсудних. Натомість у справах про викрадення автівок динаміка була протилежною: саме чорношкірих обвинувачених визнавали винними частіше, аніж білошкірих обвинувачених, і призначали їм суворіші покарання. У разі нетиповості злочину позиція присяжних щодо винуватості особи суттєво не залежала від раси.

Отже, чітко простежується певна расова упередженість присяжних залежно від типу злочину, що насправді впливає на процес ухвалення рішень за кримінальними справами. Зважаючи на те, що люди (як частина соціуму) схильні до стереотипізації, судді та присяжні також можуть керуватися нею під час виконання своїх професійних обов'язків.

Так, наприклад, конгруентність злочинів на підставі расової належності спричиняє упереджене ставлення до винуватості підсудного, адже суддя заздалегідь доходить більш негативних висновків, підсвідомо обмежуючи пошук додаткових доказів і дошукуючись доказів на підтвердження вини. Унаслідок цього в судді може скластися певне негативне уявлення про обвинуваченого, яке підтверджує расові стереотипи лише тому, що підсудного звинувачують у злочині, який підпадає під цей стереотип. Наслідком вияву ефекту

36 Кримінальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

37 Там само.

38 Sunnafrank M., Fonte N. E. Op. cit. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1984-20492-001> (дата звернення: 26.08.2023).

39 Ibid.

40 Jones C. S., Kaplan M. F. Op. cit. DOI: [10.1207/S15324834BASP2501_1](https://doi.org/10.1207/S15324834BASP2501_1) (дата звернення: 26.08.2023).

конгруентності може стати визнання невинних людей винними тільки тому, що їхня раса є стереотипною для такого типу злочинів. Натомість насправді винних підсудних можуть виправдати через те, що їхня раса не відповідає стереотипу злочинця.

Окрім стереотипізації за расовими ознаками, доволі поширеною є стереотипізація за гендером особи, яку або притягнуто до кримінальної відповідальності, або яка є потерпілою від кримінального правопорушення.

Гендерні стереотипи (як одна з передумов гендерної дискримінації) до сьогодні є нагальною проблемою, отже — предметом обговорення всесвітньої правничої спільноти й розроблення шляхів їх подолання як у суспільстві загалом, так і в царині правосуддя зокрема.

Відповідно до Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018—2023 роки «гендерні стереотипи — це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками й функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю. Гендерні стереотипи — серйозна перешкода для досягнення реальної гендерної рівності, вони призводять до дискримінації за ознакою статі. <...> Їх використовують для виправдання та збереження історично встановленої влади чоловіків над жінками та, зокрема, сексистського ставлення, яке гальмує процес покращення ситуації з гендерною рівністю»⁴¹. У цій Стратегії також стверджується, що «як жінки, так і чоловіки

є жертвами стереотипів, що обмежують повноту їх спроможностей»⁴².

Отже, гендерні стереотипи глибоко вкорінені в суспільстві, а оскільки судді, як і всі люди, сприймають інформацію крізь призму суб'єктивних суджень, на них також можуть впливати ці гендерні упередженості.

Такої самої думки S. Cusack⁴³: культурні уявлення про гендерну упередженість можуть впливати на ухвалення суддями рішень так само, як і всіма іншими соціальними суб'єктами; до того ж навіть значний досвід більше не забезпечує суддів від гендерної упередженості під час ухвалення рішень.

На думку C. L. Ridgeway і D. Diekema⁴⁴, якщо суддя перебуває під впливом будь-якого гендерного стереотипу, він (вона) автоматично приписує окремому індивідові певні усталені ролі, характеристики, ознаки конкретної групи суспільства, що неминуче позначиться на об'єктивності сприйняття суддею інформації та формування суб'єктивних суджень і переконань.

Отже, коли свідомість судді зазнає стереотипізації, він (вона) складає особисту думку про особу на підставі попередніх уявлень про певну соціальну групу, а не на підставі відповідних фактів, обставин або фактичного розслідування, пов'язаного із цією особою⁴⁵.

Гендерні стереотипи в судочинстві здатні вплинути на результати судового розгляду, зокрема, у такий спосіб:

- завадити неупередженості рішень суддів;

41 Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018—2023 роки. Рада Європи, 2018. 59 с. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення: 26.08.2023).

42 Там само. С. 19.

43 Cusack S. Op. cit. URL: <https://www.esem.org.mk/pdf/Najznachajni%20vesti/2014/3/Cusack.pdf> (дата звернення: 26.08.2023).

44 Ridgeway C. L., Diekema D. Op. cit. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4757-2199-7_7 (дата звернення: 26.08.2023).

45 Ibid.

- спотворити розуміння суддями змісту кримінального злочину;
- викривити оцінку суддями правоздатності свідків;
- перешкодити суддям притягнути правопорушників до відповідальності;
- завадити доступу до законних прав і захисту відповідних гендерних груп ⁴⁶.

Варто зауважити, що найбільшою мірою гендерні стереотипи впливають на справи, пов'язані із сексуальним насильством або насильством у сім'ї, адже саме тут ролі чоловіка й жінки втілені найяскравіше.

Наприклад, у ст. 152 «Згвалтування» КК України ⁴⁷ відсутні гендерні ознаки скоєння такого злочину, однак першою асоціацією багатьох людей зі словом «згвалтування» є наруга чоловіка над жінкою, а не навпаки. Те саме можна сказати про ст. 126¹ «Домашнє насильство» ⁴⁸, адже систематичне фізичне, психологічне або економічне насильство жінки над чоловіком не відповідає вкоріненому в соціумі уявленню про родинні взаємини, де жінка — м'яка й турботлива берегиня сімейного вогнища, підпорядкована чоловікові, а чоловік — сильний і рішучий голова родини.

З огляду на гендерну стереотипізацію інші злочини також частіше отожнюються з особою або чоловіка, або жінки. Наприклад, сцени вбивства або торгівлі людьми наша підсвідомість здебільшого візуалізує за участю чоловіка-злочинця, проте (як зі згвалтуванням і насильством у сім'ї) КК України не

має посилення на скоєння такого злочину суто чоловіками, а ст. 149 «Торгівля людьми» КК України взагалі передбачає такі дії, як «вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини» ⁴⁹: їх цілком здатна скоїти навіть доволі слабка й тендітна жінка.

Варто зауважити, що основна небезпека впливу стереотипів на суддю під час розгляду ним (нею) кримінальних справ — це становлення невинуватого негативного упередження щодо особи, наділення її загальними груповими рисами без виокремлення особливих, притаманних конкретно цій особі. Така підсвідома упередженість має наслідком дискримінацію під час судового розгляду з боку суду, що суперечить гарантованим у ст. 7 і 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ⁵⁰ правам на справедливий суд та рівність перед законом і судом.

Наприклад, жінка, яка вживає наркотики, зазнає більшого засудження соціумом, ніж чоловік. Отже, під час розгляду кримінального провадження щодо вживання нею наркотичних речовин, жінка стикається із більшою стигматизацією й осудом із боку як суспільства загалом, так і суду зокрема. Вочевидь, це може вплинути на внутрішнє переконання судді та призначення більш жорсткого покарання, ніж чоловікові за тожний злочин.

На окрему увагу (у розрізі впливу гендерної стереотипізації на розгляд суддею кримінальних справ) заслуговують злочини, пов'язані зі згвалтуванням. Так, стереотипи формують у суддів

46 Nyquist L. V., Spence J. T. Op. cit. DOI: 10.1037/0022-3514.50.1.87 (дата звернення: 26.08.2023).

47 Кримінальний кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

48 Там само.

49 Там само.

50 Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

недовіру до жінок — жертв насильства за ознакою статі. Ще наприкінці ХХ ст. *L. Nyquist* і *J. T. Spence*⁵¹ звернули увагу на проблему образу «ідеальної жертви сексуального насильства» під час розгляду відповідної справи у суді. Дослідники констатували, що судді часто перебувають під впливом стереотипу «ідеальної жертви сексуального насильства». Цей стереотип виконує функцію дискваліфікації багатьох заяв про статеві напади. У такому разі міф «ідеальної жертви» часто підриває довіру до тих жінок, які є занадто далекими від стереотипних уявлень про «справжніх» жертв, зокрема, якщо їхня поведінка відмінна від тієї, яку вважають «розумною» реакцією жертви. У зв'язку із цим жертвам і потерпілим часто доводиться підлаштовуватися під образ «ідеальної жертви», перш ніж судді притягнуть правопо-рушників до відповідальності.

Прикладом того, як гендерний стереотип негативно позначився на перебігу справи в попередніх судових інстанціях, є рішення Верховного суду Канади за справою *R. v. Ewanchuk*. Потерпіла стверджувала, що обвинувачений сексуально домагався її у своєму трейлері після співбесіди щодо працевлаштування. Суд першої інстанції виправдав підсудного з мотивів «неявної згоди» потерпілої скоєння щодо неї сексуального насильства: на переконання суду, попередній сексуальний досвід жертви спричинив несприйняття обвинуваченим її відмови з належною серйозністю, із якою таку відмову він сприйняв би від дівчини з «доброю моральною ре-

путацією». У підсумку Верховний суд Канади скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши: суддя першої інстанції помилився, коли дійшов висновку про те, що поведінка потерпілої викликала обґрунтовані сумніви щодо її незгоди, попри те, що він прийняв свідчення дівчини про небажаність дотиків підсудного. Окремо суд звернув увагу на те, що поняття «неявна згода» не можна застосовувати до справ про зґвалтування⁵².

У рішенні суд виклав архаїчні міфи та стереотипи, зауваживши, що «заявники повинні мати змогу покладатися на систему, вільну від таких міфів і стереотипів, і на судову систему, неупередженість якої не скомпрометована цими упередженими припущеннями»⁵³. Суд також засудив неналежне використання міфів про зґвалтування в судовій системі (зокрема, про те, що жінки мають застосовувати фізичну силу у відповідь на сексуальне насильство) для встановлення факту відсутності згоди. Суд зазначив, що роль попередніх судів полягала в тому, щоб засудити формулювання, які спираються на стереотипи про зґвалтування, уміщені в рішенні апеляційного суду. Для цього висновку суд застосував не лише канадське законодавство, а й розглянув зобов'язання Канади щодо подолання гендерних стереотипів відповідно до міжнародного права, включно із Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (англ. *Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW*)⁵⁴.

51 Nyquist L. V., Spence J. T. Op. cit. DOI: 10.1037/0022-3514.50.1.87 (дата звернення: 26.08.2023).

52 *R. v. Ewanchuk*, [1999] 1 S. C. R. 330 : Supreme Court Judgments / Supreme Court of Canada : веб-сайт. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1684/index.do> (дата звернення: 26.08.2023).

53 Ibid.

54 Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : прийнята ООН 18.12.1979 р.; ратифік. Україною 19.12.1980 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 26.08.2023).

Описане вище рішення стало наріжним для всієї правової спільноти: зокрема, його зі схваленням згадувала *Gabriela Knaul*, яка в той час обіймала посаду спеціальної доповідачки з питань незалежності суддів та адвокатів, у проміжному звіті, поданому Генеральній Асамблеї 2011 р.⁵⁵

Водночас проблему стереотипізації у справах щодо зґвалтування до сьогодні остаточно не розв'язано, про що свідчить дослідження *В. М. McKimmie* зі співавторами⁵⁶, присвячене явищу стереотипу під час розгляду справ у суді. Дослідники спиралися на наукову працю *L. Ellison* і *V. E. Munro*⁵⁷, зазначивши, що присяжні у справах про зґвалтування або сексуальне насильство, швидше за все, послуговуються наявними знаннями або когнітивними схемами та стереотипами для інтерпретації того, що сталося, і того, як слід розподіляти провину. Це дослідження засвідчило: якщо напад оцінюють як стереотипний (наприклад, коли злочинець і жертва не знайомі одне з одним), то вірогідніше повірять жертві, менше її звинувачуватимуть і засудять обвинуваченого. Натомість, якщо злочин не є стереотипним, то існує згуба залучити інші стереотипи, які викривлять реальні факти й обставини⁵⁸. На сприйняття впливає навіть те, чи виглядає жертва зґвалтування незгодною на статевий акт: наприклад, чи чинить вона фізичний і словесний опір нападникові, чи поводить ся так, як

стереотипно має поводитися «справжня жертва» (приміром, емоційно). Якщо так, то її вважають більш вірогідною жертвою, менш винною в нападі, а отже, обвинуваченого вважають більш вірогідним винуватцем.

Найновітніші дані дослідників свідчать: існує незначна кількість основних ознак, що їх вважають прототипом згоди та що дають змогу особі, яка сприймає інформацію, дійти висновку про наявність інших ознак, пов'язаних із сексуальним насильством. Найчастіше події, що передують нападу під час знайомства (найпоширеніший тип сексуального насильства), відповідають сценарію згоди, оскільки часто передбачають певний рівень соціальної взаємодії між жертвою та ймовірним злочинцем. Однак, якщо жертва розпочинає розповідь із самого нападу, існує вірогідність, що присяжні взагалі не розглядатимуть події за сценарієм згоди, отже, найімовірніше інтерпретуватимуть події як сексуальне насильство⁵⁹.

Висновки

Підбиваючи підсумки викладеного вище, маємо зауважити, що проблема стереотипізації з боку суду під час розгляду кримінального провадження відома світовій правовій спільноті від початку ХХ ст., однак, попри численні наукові дослідження, цю проблему не розв'язано до сьогодні.

55 Interim report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers / United Nations General Assembly. 10 August 2011. 24 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Judiciary/GAreport2011.pdf> (дата звернення: 26.08.2023).

56 McKimmie B. M., Masser B. M., Bongiorno R. Op. cit. DOI: 10.1177/0886260513518843 (дата звернення: 26.08.2023).

57 Ellison L., Munro V. E. Op. cit. DOI: 10.1525/nclr.2010.13.4.781 (дата звернення: 26.08.2023).

58 McKimmie B. M., Masser B. M., Bongiorno R. Op. cit. DOI: 10.1177/0886260513518843 (дата звернення: 26.08.2023).

59 McKimmie B. M. Stereotypes in the Courtroom / *New Directions for Law in Australia: Essays in Contemporary Law Reform*; ed. by R. Levy et al. Australia : ANU Press, 2017. Pp. 173—180. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ws7wbh.19> (дата звернення: 26.08.2023).

Укорінений у свідомості судді (як частини соціуму) стереотип здатний негативно впливати на оцінку доказів за справою (наприклад, ігноруючи докази, які не відповідають стереотипу, і навпаки — наголошуючи на тих, які його підтверджують). Також стереотипізація може зумовити упереджену негативну оцінку особи обвинуваченого тільки тому, що він належить до певної соціальної групи, про яку в судді склався негативний стереотип. Зазначене також здатне зумовити критичне ставлення судді до свідчень такого підсудного (наприклад, якщо за стереотипом таку групу людей вважають схильною до брехні, то свідчення підсудного можуть сприйняти як свідомо неправдиві, навіть якщо для цього немає жодних підстав).

Стигма співвідношення окремого типу злочину з певною групою осіб, для якої скоєння такого злочину вважають характерним, може вплинути не тільки на суворість призначеного покарання, а й на визнання особи винною або невинуватою. Стереотипізація є загрозою не тільки для обвинуваченого, а й для потерпілого, який за окремими видами злочинів може мати вкорінений образ «правильної» або «ідеальної» жертви. Невідповідність таким ознакам може негативно позначитися на оцінці свідчень потерпілого, унаслідок чого вони як доказ матимуть менший вплив на становлення внутрішнього переконання судді. Більшою мірою такий стереотип особи жертви характерний для злочинів, пов'язаних із застосуванням сексуального насильства, тому потерпілі, які й так зазнали наруги над собою, інколи змушені підлаштовуватися під образ «ідеальної жертви сексуального насильства» заради збільшення рівня довіри з боку суду до своєї особи та показань.

Маємо констатувати, що вплив стереотипу на суддю під час розгляду ним (нею) кримінальних справ загрожує його (її) незалежності, безсторонності й неупередженості, що своєю чергою здатне спричинити різного роду дискримінацію під час судового розгляду. Подібна дискримінація неприпустима для сучасної судової системи будь-якої демократичної держави, у якій забезпечення права на справедливий суд є пріоритетом. Зазначене вище зумовлює наші подальші наукові розвідки (зокрема, емпіричні дослідження) із метою з'ясувати вплив стереотипу на особу судді під час розгляду кримінального провадження, виокремити різновиди стереотипів, характерних саме для української судової системи, і визначити їхній вплив на ухвалення суддею рішень за справою.

Stereotype as an Obstruction to Justice and Its Influence on a Judge While Consideration of a Criminal Proceeding *Daria Barbash*

Consideration by a judge of criminal cases is closely related to the formation of internal conviction, which, in turn, is influenced by numerous factors, including internal psychological ones. One of them is the phenomenon of stereotyping, inherent to every person as a component of human social nature. The Article Purpose is to analyze the phenomenon of stereotype, its historical development, and study into the influence of the stereotyping process on the judge while consideration of criminal cases. To fulfil the specified goal, a systematic approach was chosen out of general scientific and special scientific methods, among which the most widely used are: historical-legal, formal-legal, and systemic-structural. Significance of the stereotyping phenomenon for society as a whole and for an individual in particular has been also analyzed, its influence on a judge's internal perception of the defendant and

case circumstances, as well as its impact on evidence evaluation in a criminal proceeding. The influence of various types of stereotypes on perception by a judge of a person brought to criminal responsibility (depending on his/her gender, race, or nationality) has been studied, along with racial bias during consideration of criminal cases (depending on crime type). It has been proven that a deeply-rooted stereotype can influence the development of a judge's internal conviction, and therefore, evaluation of evidence in a case, the decision on a person's guilt (innocence), determination of punishment, etc. It has been highlighted that stereotyping during administration of criminal cases by a judge negatively affects the judge's impartiality and may provoke discrimination against parties in a criminal proceeding, which is inadmissible.

Keywords: stereotype; stereotyping; stigmatization; gender stereotype; criminal procedure; trial; discrimination of parties in a criminal proceeding.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [The Ukrainian Language Explanatory Dictionary] (1978) : v 11 t. /

- za red. I. K. Bilodida. Kyiv, 1970—1980. Т. 9. URL: <http://sum.in.ua/s/stereotyp> [in Ukrainian].
- Blynova, O. Ye. (2015). Rol sotsialnykh stereotypiv u stanovlenni svitohliadnykh oriientsatsii osobystosti [The role of social stereotypes in the formation of person's mindset orientations]. *Psykholohiia i osobystist.* № 2 (8). URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/712/%D0%91%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%203%20%282015%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Cusack, S. (2013). *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation* : Research Report. URL: <https://www.esem.org.mk/pdf/Najznachajni%20vesti/2014/3/Cusack.pdf>.
- Drozdovych, N. L. (2010). Vnutrishnie perekonannia suddi yak element pryntsyphu vilnoi otsinky dokaziv [The judge's inner conviction is an integral component of the principle of free evidence evaluation]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava.* № 1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23307/45-Drozdovych.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
- Ellison, L., Munro, V. E. (2010). A Stranger in the Bushes, or an Elephant in the Room? Critical Reflections Upon Received Rape Myth Wisdom in the Context of a Mock Jury Study. *New Criminal Law Review.* Vol. 13. No. 4. DOI: [10.1525/nclr.2010.13.4.781](https://doi.org/10.1525/nclr.2010.13.4.781).
- Jones, C. S., Kaplan, M. F. (2003). The Effects of Racially Stereotypical Crimes on Juror Decision-Making and Information-Processing Strategies. *Basic and Applied Social Psychology.* Vol. 25. Is. 1. DOI: [10.1207/S15324834BASP2501_1](https://doi.org/10.1207/S15324834BASP2501_1).
- Khymovych, O. S. (2018). Osnovni teoretychni kontseptsii u vyvchenni stereotypiv [Fundamental theoretical concepts in the study of "stereotypes"]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya sotsiologichna.* Vyp. 12. DOI: [10.30970/vso.2018.12.17](https://doi.org/10.30970/vso.2018.12.17) [in Ukrainian].
- Kleider, H. M., Knuucky, L. R., Cavrak, S. E. (2012). Deciding the Fate of Others: The Cognitive Underpinnings of Racially Biased Juror Decision Making. *The Journal of 256 General Psychology.* Vol. 139. Is. 3. DOI: [10.1080/00221309.2012.686462](https://doi.org/10.1080/00221309.2012.686462).

- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion* / with a new introduction by M. CurtIs. Transaction Publishers, New Brunswick (U. S. A.) and London (U. K.). URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf.
- McKimmie, B. M. (2017). Stereotypes in the Courtroom / *New Directions for Law in Australia: Essays in Contemporary Law Reform*; ed. by R. Levy et al. Australia : ANU Press. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ws7wbh.19>.
- McKimmie, B. M., Masser, B. M., Bongiorno, R. (2014). What Counts as Rape? The Effect of Offense Prototypes, Victim Stereotypes, and Participant Gender on How the Complainant and Defendant are Perceived. *Journal of Interpersonal Violence*. Vol. 29. Is. 12. DOI: 10.1177/0886260513518843.
- Melekh, L. V. (2015). Problemy otsinky dokaziv u protsesi dokazuvannia [Evaluation of evidence as of the process of proof]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. Vyp. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_4_21 [in Ukrainian].
- Nyquist, L. V., Spence, J. T. (1986). Effects of dispositional dominance and sex role expectations on leadership behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 50. Is. 1. DOI: 10.1037/0022-3514.50.1.87.
- Poltorak, V. A., Zoska, Ya. V., Stadnyk, A. H. (2021). Sotsialni stereotypy i hromadska dumka: problemy vzaiemozviazku ta vzaiemovplyvu [Social stereotypes and public opinion: problems of relationship and mutual influence]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 27. DOI: 10.32837/apfs.v0i27.931 [in Ukrainian].
- Pribytkova, N. O. (2016). Kharakterystyka osnovnykh faktoriv poshyrennia rasyzmu ta ksenofobii yak fonovykh dlia zlochynnosti yavlyshch v Ukraini [Characterization of the main factors contributing to the spread of racism and xenophobia as underlying phenomena for criminality in Ukraine]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (61). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/68e5d281-4d15-4c6c-9805-32c741dbaf70> [in Ukrainian].
- Ridgeway, C. L., Diekema, D. (1992). Are Gender Differences Status Differences? / *Gender, Interaction and Inequality*; ed. C. L. Ridgeway. New York. URL: https://link.springer.com/cha/pter/10.1007/978-1-4757-2199-7_7.
- Semashko, T. (2023). Movna svidomist, movna kartyna svitu ta steretypy yak stsenarii yikh vzaiemodii [Language consciousness, linguistic picture of the world and stereotypes as a scenario of their interaction]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia*. Vyp. 36. DOI: 10.31470/2309-15-17-2023-187-200 [in Ukrainian].
- Shevchenko, L. O., Kobikova, Yu. V., Lamash, I. V., Forotynska, O. V. ta in. (2015). *Gender u psykholohichnykh ta sotsiolohichnykh doslidzhenniakh* [Gender in psychological and sociological research] : navch. posib. Kyiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/1b6b28a8-cdc9-4644-9c80-a7e99d13b9c5> [in Ukrainian].
- Sunnafrank, M., Fontes, N. E. (1983). General and crime related racial stereotypes and influence on juridic decisions. *Cornell Journal of Social Relations*. Vol. 17. Is. 1. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1984-20492-001>.
- Sweeney, L. T., Haney, C. (2006). The Influence of Race on Sentencing: A Meta-Analytic Review of Experimental Studies. *Behavioral Sciences & the Law*. Vol. 10. Is. 2. DOI: 10.1002/bsl.2370100204.

Барбаш, Д. (2023). Стереотип як перешкода правосуддю та його вплив на суддю під час розгляду кримінального провадження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (32). С. 132–147. DOI: 10.32353/khrife.3.2023.08.